

ANNA CHOMA-SUWAŁA

ROMAN IWANYCZUK – TWÓRCA POWIEŚCI HISTORYCZNEJ

Roman Iwanyczuk (1929–2016) urodził się we wsi Tracze na Pokuciu w rodzinie nauczycielskiej. Uczył się w gimnazjum w Kołomyi, do którego uczęszczali tacy znani pisarze ukraińscy, jak: Wasyl Stefanyk, Łeś Martowicz, Marko Czeremszyna. Tutaj spotkał Dmytra Pawłyczkę. Ich drogi życiowe przez długi okres były mocno związane: razem studiowali, razem zaczęli drukować pierwsze utwory, jednakże Iwanyczukowi nie dane było tak szybko cieszyć się sukcesem literackim, jak Pawłyczce.

W latach 1948–1957 Iwanyczuk studiował filologię ukraińską na Uniwersytecie Lwowskim. Podczas nauki pisarz odbywał służbę w Armii Czerwonej, w azerbejdżańskim mieście Kirowogradzie. Skierowanie do wojska było wynikiem czystek studenckich po zabójstwie Jarosława Hałana. Jednak pobyt w wojsku nie okazał się okresem straconym dla twórczości pisarza, który wspominał to tak:

„(...) я уник вимушеного вихваляння тирана всіх часів і народів, до того ж знайомство з азербайджанським краєм пригодилося мені в роботі над романом „Четвертий вимір”, за який я отримав Державну премію УРСР імені Т. Г. Шевченка.”¹

¹ І. Роздольська, „...Я для себе усе з'ясував...” (*Штрихи до силуету Романа Іваничука*), „Дзвін” 2001, nr 4, s. 136.

Iwanyczuk długo szukał swojej drogi twórczej. Po ukończeniu studiów pracował jako nauczyciel w miasteczku Szczyreć, blisko Lwowa. We lwowskim środowisku naukowo-kulturalnym zdobył poparcie znanych literatów. Świadczą o tym, m.in. słowa Iryny Wilde, które w artykule poświęconym twórczości Iwanyczuka przytacza Iwan Denysiuk. Na подарowanej pisarzowi książce I. Wilde napisała: „Хай ... знають нащадки, що нас з тобою в'язала козацька дружба – ніжна і сувора”.²

Swoje wsparcie okazywał początkującemu pisarzowi także Mychajło Jackiw oraz inne zasłużone dla kultury i literatury ukraińskiej osoby, z którymi współpracował w redakcji czasopisma „Жовтень” („Дзвін”), takie jak: Roman Fedoriw, Roman Kudłyk, Mykoła Hnycki i inni.

Gimnazjum, uniwersytet, trzy lata służby w armii, praca nauczyciela – wszystko to poprzedza twórczy okres życia Iwanyczuka. Jego literackie początki miały miejsce w czasach nauki w Kołomyi, ale nic nie wskazywało na to, że z młodego poety, za jakiego uważał się Iwanyczuk jeszcze w czasie studiów, zrodzi się utalentowany pisarz, autor powieści historycznych.

Pisarz wzrastał w nurcie nowelistycznej szkoły Wasyla Stefanyka, na którego twórczości początkowo się wzorował. Razem z Martowiczem, Jackiwem, Stefanykiem zaliczany jest do grona tzw. „karpackiej szkoły noweli”.

Pierwsze jego opowiadanie *Skibka ziemi* (*Скибка землі*) zostało opublikowane w studenckim almanachu Uniwersytetu Lwowskiego im. I. Franki, a pierwszy zbiór nowel *Prut niesie krę* (*Прут несе кригу*, 1958) spotkał się z szerokim zainteresowaniem krytyków. Jak pisze Margaryta Małynowska, w zbioru tym Roman Iwanyczuk:

„(...) звернувся до колективного досвіду – соціального та психологічного – людей карпатського краю, закорінивши свою твор-

² І. Денисюк, *Мислячий історичний роман (Іваничук Р. Яничари)*, „Каменярь” 1992, Львів, s. 8.

чість у горах і долинах Пруту та Дністра. Всі твори його книжки мали спільний тематичний діапазон – це багатоголоса, цілісна розповідь про життя плотогонів, лісників, вівчарів, лісорубів, сільських учителів (...)³

Może właśnie dzięki takiej tematyce książki młodego autora bardzo szybko zyskały przychylność czytelników, jego nowele czytano w audycjach radiowych i telewizji. Wkrótce pojawiły się takie zbiory, jak: *Nie wycinajcie jesionów* (*Не рубайте ясенів*, 1961), *Pod sklepieniem świątyni* (*Під склепінням храму*, 1961), *Topolowa zamięć* (*Тополина заметіль*, 1965), *Dom na wzgórzu* (*Дім на горі*, 1969), *Siwe noce* (*Сиві ночі*, 1975) i inne.

Początki twórczości powieściopisarskiej Romana Iwanyczuka przypadające na lata 60–70. XX w. to okres tzw. „odwilży chruszczowowskiej”. W tym czasie powieść historyczna na Ukrainie cieszyła się dużą popularnością i miała ogromny wpływ na zachowanie tożsamości narodowej. Jak zauważa profesor Stefania Andrusiw:

„Історична проза завше була актуальним жанром літератури. Причинна цього чаїться не так у самому літературному дискурсі, як у його контексті: для усіх культур zagrożених етноспільнот минуле, історія були дуже важливими в умовах позаісторичного – бездержавного – існування.”⁴

Anatolij Szewczenko, stawiając R. Iwanyczuka na równi z P. Zahrebelnym i J. Muszketykiem, określa go mianem „mistrza prozy historycznej”.⁵

³ М. Малиновська, *Із надір вічного й суцього* (*Штрихи до портрета Романа Іваничука*), „Українська мова і література в школі” 1980, nr 11, s. 11.

⁴ С. Андрусів, *Концепція минулого в сучасній українській прозі* [w:] *Studia Philologica*, pod red. J. Pasterskiej, R. Mnicha, E. Pszenycznego, Drohobycz 2005, s. 20.

⁵ Zob. А. Шевченко, *Минувшину згадають, дбаючи про майбутнє*, „Дивослово” 1999, nr 5, s. 54.

Indywidualnego charakteru i doświadczenia życiowego autora, które obserwujemy w zbiorach nowel, pozbawiona była niestety pierwsza próba powieściopisarska Iwanyczuka – trylogia *Na skraju bitego szlaku* (*Край битого шляху*, 1957–1963). Powieść odpowiadała wszystkim kanonicznym wymogom gatunku i utwierdziła pozycję Iwanyczuka w literaturze ukraińskiej, ale nie wzbudziła zachwyty krytyki.

Pozostałe utwory historyczne Iwanyczuka charakteryzują się łatwością, z jaką autor przedstawia i zagłębia się w duchową atmosferę epoki. Pisarz łączy dramatyzm, folklor, filozofię, religijną symbolikę i historyczno-filozoficzne obrazy. W jego dorobku znajduje się szesnaście powieści historycznych, w których pisarz starał się „wypełnić białe plamy historii”. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim: *Malwy* (*Мальви*), *Miasto* (*Місто*), *Krzyk żurawia* (*Журавлиний крик*), *Ciemnoczerwone wino* (*Черлене вино*), *Manuskrypt z ulicy Ruskiej* (*Манускрипт з вулиці Руської*), *Woda z kamienia* (*Вода з каменю*), *Czwarty wymiar* (*Четвертий вимір*), *Bliźny na skale* (*Шрами на скалі*), *Orda* (*Орда*), *Bo wojna wojną* (*Бо війна війною*), *Słupy ognia* (*Вогненні стовпи*), *Przez przełęcz* (*Через перевал*), *Niecodzienny dziennik* (*Нещоденний щоденник*).

W gatunku powieści historycznej Iwanyczuk debiutował w roku 1968 utworem *Malwy* wznowionym pod zakazanym tytułem *Janczarze* (*Яничари*). Nad powieścią Iwanyczuk pracował bardzo długo. Kilkakrotnie jeździł na Krym, gdzie dokładnie studiował historyczne dokumenty, zgłębiając realia epoki. Ukazała się w czasopiśmie „Романи і повісті”, a poświęcona była najtrudniejszemu i najbardziej aktualnemu tematowi, patriotyzmowi i ludzkiej godności. Głównymi bohaterami są prości ludzie z tłumu. Wydarzenia przedstawione w powieści dotyczą połowy XVII w., czasów wojny narodowo-wyzwoleńczej pod wodzą Bohdana Chmielnickiego. Jest to historia życia wziętej do niewoli Marii i jej córki Sołomiji (Malwy). Ukraina w owym czasie walczyła przeciwko dwóm

zaborcom: imperium osmańskiemu i krymskiemu chanatowi. Nina Biczuja pisze:

„У „Мальвах” це насамперед – на тлі початку визвольної війни українського народу, побаченої немовби з Криму, очима невільників, – своєрідно трансформований мотив шукання матір’ю своїх дітей (ускладнений мотивом повернення та неповернення до втраченої вітчизни, віри й роду, мотивами пам’яті (...))”⁶

Interesująca jest też trylogia *Miasto*, w której skład wchodzi oprócz tytułowego utworu z 1977 roku także *Na przełęczy* (*На перевалі*, 1981) i *Siódme niebo* (*Сьоме небо*, 1985). W utworach pojawia się pełen kolorytu, wielowymiarowy obraz Lwowa – jako element portretu epoki.

Główny wątek powieści *Miasto* stanowi przyjazd reżysera Nestora do krainy dzieciństwa, gdzie spędził niemal dwanaście lat. Chce on zaprezentować swój film o rodzinnym kraju. Film jest tak skonstruowany, że widzowie są jednocześnie jego uczestnikami, a epizod filmowy przez chwilę jest obserwowany w realnym świecie. Miasto pozostało dla Nestora (głównego bohatera) miarą ludzkiej moralności i źródłem natchnienia. Każdy z jego mieszkańców jakąś cechą charakteru dopełnia obraz Miasta: Awhust Kopacz – typ wiejskiego filozofa; Kost’ – Amerykanin, który stracił zdrowie za oceanem, i Nestor, który będąc częścią Miasta, jest bardziej przekonujący i realny niż jako reżyser.

Skupienie uwagi na wątkach filozoficznych wiąże *Miasto* z *Siódmym niebem*, gdzie obok idei, jakimi żyła inteligencja zamieszkująca miasto, pokazane jest duchowe życie bohaterów. Powieść *Siódme niebo* została napisana później, ale fakty w niej zawarte poprzedzają wydarzenia opisane w utworze *Miasto*. Poza tym charakteryzuje się ona

⁶ Н. Бічужа, *Розімкнуте коло слова або ж свято визнання. Кілька роздумів про нові твори Романа Іваничука*, „Дзвін” 1995, nr 5, s. 126.

swoistą poetyką i indywidualnym sposobem przedstawienia historii.

We wszystkich trzech utworach cyklu *Miasto* wyraźnie przedstawiony jest rozwój podstawowych idei, od powieści *Siódme niebo* ciągnie się wątek do *Miasta*, gdzie w piwnicy przerobionej przez faszystów na więzienie pojawia się postać młodego Nestora. Natomiast jego koledzy i historia ich trudnych przeżyć z czasów okupacji stanowią podstawę utworu *Na przełęczu*. Wewnętrznej spójności nadaje cyklowi jedność kompozycyjna i zapoczątkowanie głównych wątków wszystkich powieści w pierwszej z nich.

Problematykę moralno-filozoficzną dostrzec można również w takich utworach Romana Iwanyczuka, jak np.: *Ciemnoczerwone wino* (*Черлене вино*, 1976) i *Czwarty wymiar* (*Четвертий вимір*, 1984).

W powieści *Ciemnoczerwone wino* autor postawił sobie za cel nie tylko opisanie wydarzeń historycznych, ale przedstawianie ich w zrozumiały sposób współczesnemu odbiorcy. Powieść przenosi czytelnika w XV wiek – na ziemię galicyjskie i wołyńskie. Obrona zamku oleskiego dowodzona przez Iwaszka Rohatyńskiego stała się interesująca poprzez przedstawienie ludzkiej doli, odnalezienie w niej źródeł heroizmu i życiowej mądrości. Iwanyczuk często stara się w swojej twórczości pokazać obok znanych postaci historycznych również te pominięte w oficjalnej historii, przez co dochodzi do odtworzenia postaci z uwzględnieniem prawdy historycznej. Interesująca jest w jego utworach różnorodność postaci – począwszy od przekupnych książąt, poprzez duchowieństwo katolickie po litewską szlachtę. Obok postaci historycznych (Jagiello, bracia Odrowążowie, Iwaszko Rohatyński) pojawiają się postacie fikcyjne (Arsen, Zbigniew Chojnacki, Orysia). Bohaterowie powieści *Ciemnoczerwone wino* są przedstawicielami różnych grup społecznych. Autora interesują nie tyle ciekawe wydarzenia historyczne, ile przede wszystkim ich socjologiczno-psychologiczne przesłanki.

Artystyczna samoświadomość i doświadczenie pisarskie widoczne są w późniejszej powieści Romana Iwanyczuka *Manuskrypt z ulicy Ruskiej* (*Манускpипт з вулиці*, 1978), za którą otrzymał nagrodę im. Andrija Hołowki. Przedstawiony w niej został obraz siedemnastowiecznego Lwowa podczas tworzenia się pierwszych szkół brackich i w okresie wojny narodowo-wyzwoleńczej. Iwan Wyszyński, Piotr Skarga, Bohdan Chmielnicki jawią się tu nie jako postaci historyczne, ale jako realnie osoby istniejące w pełnym niesamowitych zdarzeń Lwowie.

Dwie następne powieści Iwanyczuka: *Woda z kamienia* (1982) i *Czwarty wymiar* (1984) są „zewnątrznie” bardziej statyczne, wyważone, nie ma w nich kompozycyjnego i stylistycznego nowatorstwa. W powieści *Woda z kamienia* przedstawiono twórców „Ruskiej Trójcy” – Markijana Szaszkiwicza, Iwana Wahylewicza, Jakowa Hołowackiego, którzy w latach 30. XIX w. jako pierwsi na zachodniej Ukrainie zaczęli pisać w języku ukraińskim. Główny bohater, młody Markijan Szaszkiwycz dużym wysiłkiem woli robi pierwszy krok, aby poznać język ukraiński ówczesnej Galicji, zrozumieć słowo, które powstało wśród prostego ludu. *Woda z kamienia* to utwór o ludzkim heroizmie, o człowieku bezkompromisowym, żyjącym zgodnie z własnymi ideałami, na którym spoczywa ciężar zmiany życia społecznego, a który w dzisiejszych czasach jest również jednostką cenną i pożądaną.

Do biografii znanego działacza i pisarza ukraińskiego Iwana Franki odwołuje się Iwanyczuk w powieści *Blizny na skale* (*Шрами на скалі*, 1986). Postaci Franki często poświęcali uwagę ukraińscy powieściopisarze. Główną myślą utworu jest rola pisarza w społeczeństwie. Autor dochodzi do wniosku, że im większy talent artysty, tym bardziej uświadamia on sobie swoją odpowiedzialność przed historią, społeczeństwem, i bliskie są mu problemy społeczne, polityczne i narodowe. Nie tylko postać Iwana Franki stanowi sedno powieści, autor zwraca uwagę na jego wkład społeczny. Jednym z problemów

poruszanych w *Bliznach na skale* jest historyczny osąd i odpowiedzialność osoby przed narodem. W utworze tym połączone zostały trzy różne okresy: epoka Iwana Franki, czasy Danyła Halickiego i współczesność. Ostatnia doba powiązana jest z osobą autora, który przyjechał do Urycza, dawnej twierdzy Halicko-Wołyńskiej, gdzie lubił przebywać Iwan Franko, by poszukiwać tu śladów bytności poety.

Jednym z pierwszych historycznych utworów Iwanyczuka, w którym przedstawiona została tragiczna historia Ukrainy pod rosyjską okupacją, jest powieść *Krzyk żurawia* (*Журавлиний крик*) opublikowana w 1988 r. To historia wydarzeń na Ukrainie, w Rosji i Europie Zachodniej; działania zbrojne pod wodzą Omeliana Pugaczowa, rosyjsko-turecka wojna z udziałem Kozaków, zniszczenie przez cara Siczy Zaporoskiej. W centrum znajduje się postać ostatniego ówczesnego atamana przebywającego na zesłaniu na Wyspy Sołowieckie i przebywającego na Słowacji. W utworze pojawia się również filozof i obrońca sprawiedliwości społecznej – Pawło Lubymski, znany też z kart powieści *Woda z kamienia*.

Walka Ukrainy o prawo do samostanowienia często kończyła się represjami, więzieniem i ofiarami. Ten okres z historii Ukrainy opisuje Iwanyczuk w powieściach *Bo wojna wojną* (*Бо війна війною...*, 1991) i *Orda* (*Орда*, 1992).

Bo wojna wojną poświęcona jest wydarzeniom z okresu pierwszej wojny światowej, a przede wszystkim polsko-ukraińskiej wojnie w latach 1918–1919, która objęła tereny Galicji. To obraz złożonej drogi życiowej ukraińskiego uczonego Mychajła Szynkaruka: począwszy od udziału w wojnie, poprzez lata emigracji w Czechosłowacji, powrót do ojczyzny, aż po represje w latach 30. Poza tym to doskonała charakterystyka różnych postaw społecznych i, jak to bywa często u Iwanyczuka, stosunków międzyludzkich i międzynarodowych. Wydana została razem z napisaną jeszcze w 1965 r. powieścią *Zatrzymaj się wędrowcze!* (*Зупинись подорожній!*), której druk w połowie lat 60. XX w. był zabroniony.

Kolejną powieścią historyczną, która powstała w bardzo burzliwych dla Ukrainy latach 1989–1991, jest *Orda*. To obraz Ukrainy doby Iwana Mazepy, w którym opisuje walkę Kozaków z Rosjanami o wolność, o prawo do godnego życia i poszanowania własnej tradycji. Treść tej powieści można z powodzeniem odnieść do trudnych czasów współczesnych, w których trzeba dokonywać niewygodnych wyborów między surowymi regułami życia w wolnym państwie a biernym trwaniem w ustabilizowanej rzeczywistości.

Na uwagę zasługuje również autobiograficzny utwór *Błogosław, duszo moja, Pana* (*Благослови, душе моя, Господа*, 1993), który stanowi doskonały przykład filozoficznych przemyśleń Romana Iwanyczuka dotyczących wpływów przeszłości na współczesność.

W roku 1997 ujrzał światło dzienne tryptyk powieściowy *Śmierć Judasza* (*Смерть Юду*), nad którym autor pracował w latach 1992–1996. Ze względu na swoją budowę jest on bardzo podobny do powieści historycznych Romana Iwanyczuka, a jak mówi o tym Iryna Rozdolska „(...) за проблемним спрямуванням продовжує його панорамний цикл про духовне буття української людини, своєрідно узагальнює попередній досвід”.⁷

Natomiast w roku 1999 wydawnictwo „Каменярь” wydało jeszcze jeden utwór Iwanyczuka, tym razem historyczną powieść-legendę *Ryk jeleni o świcie* (*Рев оленів на розвідні*), która była oczekiwana i potrzebna w dorobku autora, stanowi bowiem kontynuację powieści *Bo wojna wojną*.

Roman Iwanyczuk pochodzący z Huculszczyzny już w dzieciństwie był świadkiem, szczególnie nasilonych na tym terenie, walk UPA i represji NKWD. Doświadczenia okresu dzieciństwa miały niewątpliwy wpływ na jego kolejną powieść *Ślupy ognia* (*Вогневі стовпи*, 2002) poświęconą członkom UPA i ich walce o niezależną Ukrainę. Mykoła Ilnycki tak pisze o utworze:

⁷ I. Роздольська, „...Я для себе усе з'ясував...” *op. cit.*, s. 137.

„Сам сюжетно-подієвий каркас може вміститися у кількох рядках: до хати на краю села, де живуть двоє старих з сином, Йорданської ночі вламуються радянський офіцер карального загону з планшетом, але без шинелі й кобури з револьвером, втікши від сільської молодиці, хату якої обступили „лісові хлопці”; син має принести від неї цю шинелю і пістолет... А далі подано три версії розгортання цього сюжету – з різних кутів зору. Перехрещення їх дає ту стереоскопічну призму, яка власне проєктує ситуацію в знаку-символу, життєві реалія міфологізуються.”⁸

Roman Iwanyczuk mimo przeszkód ze strony władz i cenzury nie poddawał się, pisząc barwne, realnie osadzone w epoce powieści historyczne, z których każda zawiera moralne wartości ponadczasowe i jest interesująca dla współczesnego odbiorcy.

W roku 2004 ukazała się drukiem powieść *Przez przełęcz* (*Через перевал*), w której autor poszukuje odpowiedzi na odwieczne pytanie o sens życia. Główny bohater Mistrz jest obecny zarówno we współczesności, jak i w czasach Chmielnickiego czy Doroszenki. Jest uczestnikiem niechlubnych wydarzeń z historii Ukrainy, ale również zmian zachodzących w świadomości społeczeństwa.

Powieść-pamiętnik *Niecodzienny dziennik* (*Нещоденний щоденник*, 2005) to utwór mocno związany z czasem jego tworzenia, ale jednocześnie z przeszłością. Autor jest w nim nie tylko obserwatorem, ale i uczestnikiem opisywanych przez siebie wydarzeń z życia politycznego i literackiego na Ukrainie w latach 2003–2004.

Mimo rozgłosu i zainteresowania krytyki, jakim cieszy się twórczość Romana Iwanyczuka, nie stała się ona głównym tematem rozważań dla współczesnych badaczy literatury ukraińskiej. Niektórym jego utworom poświęcono wiele uwagi, o innych niemal zapominając. Wydaje się, że jest to spowo-

⁸ М. Ільницький, *Містерія йорданської ночі* [w:] М. Ільницький, *У фокусі віддзеркалень*, Львів 2005, s. 237.

dowane pewnego rodzaju „modą na Iwanyczuka” lub na określone tematy pojawiające się w jego twórczości.

Najwięcej uwagi poświęcił Romanowi Iwanyczukowi i jego twórczości Mychajło Słaboszpycki⁹, który jest autorem wielu prac bibliograficznych i artykułów krytycznoliterackich dotyczących między innymi powieści *Czwarty wymiar*. Bardzo szczegółowo został przez niego omówiony początkowy okres twórczości powieściopisarza i utwory, za które go uhonorowano nagrodą im. Tarasa Szewczenki. Słaboszpycki otwarcie wypowiedział krytyczne słowa dotyczące twórczości Iwanyczuka, a przede wszystkim powieści *Miasto*. Szereg artykułów poświęconych m.in. twórczości R. Iwanyczuka znaleźć można w dorobku naukowym Mykoły Ilnyckiego¹⁰, Stefaniји

⁹ М. Слабошпицький, *Домінанта. Романові Іваничуку – 70*, „Літературна Україна” 1999, nr 23, s. 54; *Дорога до храму (Погляд на „Орду” Романа Іваничука)*, „Літературна Україна” 1992, 4 червня, s. 6; *Іваничук – у новій якості* [w:] Р. Іваничук *Чистий метал людського слова: Статті*, Київ 1991, s. 3–8; *Глибина історичної типізації*, „Дивослово”, nr 5, s. 56–58; *Мисль і меч (Про роман Р. Іваничука „Журавлинний крик”)*, „Літературна Україна” 1988, 16 червня, s. 5; *Мисль не повинна вмерти (Штрихи до портрета Романа Іваничука)*, „Українська мова і література в школі” 1989, nr 5, s. 8–17; *Мости між поколіннями епох (Роман Іваничук)* [w:] Слабошпицький М. *Літературні профілі: Літературно-критичні нариси*, Київ 1984, s. 140–169; *Озватися голосом з історії (Рецензія. на роман Р. Іваничука „Четвертий вимір”)*, „Вітчизна” 1984, nr 2, s. 196–199; *Підпорядковане законам дискусії (Рецензія. на повість Р. Іваничука „Сьоме небо”)*, „Літературна Україна” 1985, 19 грудня, s. 5; *Ретроспекція в долітературну біографію (Р. Іваничука)* [w:] Слабошпицький М. *Роман Іваничук: Літературно-критичний нарис*, Київ 1989, s. 13–19; *Характер і талант (Роман Іваничук)*, „Літературна Україна” 1989, 1 червня, s. 7; *Шістдесяті роки. „Мальви”* [w:] Слабошпицький М. *Роман Іваничук: Літературно-критичний нарис*, Київ 1989, s. 39–55.

¹⁰ М. Ільницький, *Прагнучи глибини (До 50-річчя Романа Іваничука)*, „Вільна Україна” 1979, 27 травня, s. 3; *Від тополиної заметілі до сивих ночей (Рецензія.. на новелу Р. Іваничука „Сиві ночі”)*, „Вітчизна” 1976, nr 4, s. 207–210; *Де ж істина?*, „Дивослово”, nr 5, s. 56; *Друга зустріч з героями (Рецензія. на роман Р. Іваничука „Край битого шляху”)*, „Літе-

Andrusiw¹¹, Nina Biczuja¹², Witalija Donczyka¹³, Mychajła Szalaty¹⁴, Wołodymyra Jaworiwskiego¹⁵, Kiry Łomazowej¹⁶,

ратурна Україна” 1963, 27 вересня, с. 5; *Містерія йорданської ночі* [w:] М. Ільницький, *У фокусі віддзеркалень*, Львів 2005, с. 237–246; *Місто Романа Іваничука* [w:] Ільницький М. *У вимірах часу*, Київ 1988, с. 211–237; *Прагнучи глибини (До 50-річчя Романа Іваничука)*, „Вільна Україна” 1979, 27 травня, с. 3; *Три слова до 75-річного ювілею Романа Іваничука (Містерія Йорданської Ночі)*, „Дзвін” 2004, nr 5–6, с. 136–141; *Шлях до Тебе (Творчість Р. Іваничука)*, „Жовтень” 1997, nr 5, с. 133–142.

¹¹ С. Андрусів, *Вода для спраглих (Рецензія на роман Р. Іваничука „Вода з каменю”)*, „Прапор” 1983, nr 3, с. 117–119; *Концепція минулого в сучасній українській прозі* [w:] *Studia Philologica*, pod red. J. Pasterskiej, R. Mnicha, E. Pszenuczynego, Drohobycz, 2005, с. 19–28; *Вода для спраглих*, „Прапор” 1983, nr 3, с. 117–119; *Пізнати свій народ, а в народі себе (У світі історичних творів Романа Іваничука)*, „Українське літературознавство”, т. 53, Львів 1989, с. 141–149; *Світ Романа Іваничука (До 60-річчя від дня народження)*, „Вільна Україна” 1989, 26 травня, с. 3; *Уміти розмовляти з читачем. Роздуми над творами Романа Іваничука*, „Київ” 1987, nr 5, с. 126–128; *Чи всякий сон пробудний? (Роман Р. Іваничука „Журавлиний крик”)*, „Слово і час” 1990, nr 3, с. 7–11.

¹² Бічужа Н., *На нових вимірах (Рецензія на повість Р. Іваничука „Сьоме небо”)*, „Жовтень” 1986, nr 1, с. 122–125; *Розімкнуте коло слова або ж свято визнання (Кілька роздумів про нові твори Р. Іваничука)*, „Дзвін” 1995, nr 5, с. 125–130; *Роман Іваничук: світ зловив мене, і я тішуся тим (До 70-річчя від дня народження письменника)*, „Дзвін” 1999, nr 7, с. 128–137; *Три слова до 75-річного ювілею Романа Іваничука (Горіння й не горіння.)*, „Дзвін” 2004, nr 5–6, с. 130–135.

¹³ В. Дончик, *Духовий вимір прози Романа Іваничука*, „Дивослово” 1999, nr 5, с. 54–56; *Переконання романіста („Четвертий вимір” Р. Іваничука)*, „Літературна Україна” 1985, 21 лютого, с. 8.

¹⁴ М. Шалата, *Доба „Руської трійці” в художньому осмисленні (Про історичний роман Р. Іваничука „Вода з каменю”)*, „Вітчизна” 1983, nr 11, с. 182–185.

¹⁵ В. Яворівський, *Не реставрація – осмислення (Рецензія на роман Р. Іваничука „Черлене вино”)*, „Літературна Україна” 1978, 9 червня, с. 7.

¹⁶ К. Ломазова, *Світ романтичний і безжальний (Рецензія на романи Р. Іваничука „Черлене вино”, „Манускрипт з вулиці Руської”)*, „Літературна Україна” 1979, 21 серпня, с. 6.

Juryja Pokalczuka¹⁷, Mykoła Żułyński¹⁸ i wielu innych przedstawicieli współczesnej ukraińskiej krytyki literackiej.

Jednocześnie badacze zajmujący się twórczością Iwanyczuka swoją uwagę poświęcają przede wszystkim procesowi twórczemu, zastosowanej w utworach poetyce i filozoficznemu podejściu pisarza do sensu istnienia, człowieczeństwa i jego roli w społeczeństwie. Skupiają się oni, w większości wypadków, na tematach dotyczących historii Ukrainy, na postaciach historycznych, przywódcach, pisarzach, wywodzących się z narodu ukraińskiego, natomiast niewiele jest opracowań, w których dostrzega się problematykę związków polsko-ukraińskich na przestrzeni wielowiekowego współistnienia dwóch sąsiadujących ze sobą państw – Polski i Ukrainy. Stosunki polsko-ukraińskie są głównym lejtmotywem pojawiającym się w większości utworów Iwanyczuka. Tematyka ta pojawia się m.in. w powieściach: *Ciemnoczerwone wino*, *Manuskrypt z ulicy Ruskiej*, *Woda z kamienia*, *Blizny na skale* i *Bo wojna wojną*, które obejmują okres od XV do XX w. (od obrony zamku oleskiego w 1. poł. XV w. w powieści *Ciemnoczerwone wino* do wojny polsko-ukraińskiej w latach 1918–1919 w *Bo wojna wojną*). Skoncentrowane zostały w nich nie tylko poglądy autora, ale i atmosfera współczesnej mu epoki.

Wśród ukraińskich literaturoznawców i krytyków literatury, którzy w swoich artykułach i badaniach poruszają zagadnienia związane z Polską, należy wyróżnić S. Andrusiw, M. Szałatę i W. Donczyka. Problematyka ta stanowiła także przedmiot badań rozprawy doktorskiej pt. *Motywy polskie w prozie histo-*

¹⁷ Ю. Покальчук, *Погляд в історію (Романи Р. Іваничука)*, „Вітчизна” 1979, nr 10, s. 199–202.

¹⁸ М. Жулинський, *Вимір людської пам'яті (Про роман Р. Іваничука „Четвертий вимір”)*, „Літературна Україна” 1984, 15 лютого, s. 7; *Виміри людської пам'яті (Літературний портрет Р. Іваничука)*, „Літературна Україна” 1986, 18 березня, s. 3.

rycznej Romana Iwanyczuka obronionej na Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej w 2006 roku przez piszącą te słowa oraz temat kilku artykułów.¹⁹

Opisywane przez Romana Iwanyczuka wzajemne powiązania między dwoma sąsiadującymi narodami polskim i ukraińskim odnoszą się do trzech zasadniczych płaszczyzn: politycznej, religijnej i kulturalnej. Miejscem rozgrywających się na kartach powieści wydarzeń są tereny Galicji z jej stolicą Lwowem. Ten obszar od zarania dziejów znajdował się w orbicie wpływów zarówno polskich, jak ukraińskich i stanowił główne źródło sporów między państwami. Roman Iwanyczuk w swoich powieściach szczególną uwagę poświęca polskiej chęci dominacji, jej ekspansyjnej polityce i postawie wobec Ukrainy i Ukraińców.

Sposób realizacji tej problematyki jest podyktowany osobistymi doświadczeniami pisarza oraz istniejącemu w literaturze

¹⁹ A. Choma-Suwała, *Образ поляка в історичній повісті Романа Іваничука “Манускрипт з вулиці Руської”*: полемічна традиція, стереотипна креація, латентне дисидентство, [w:] *Українське зближення літературознавче*, pod. red. I. Nabytowycza, Lublin 2006, s. 195–203; *Тематика польска в прозі історичної Романа Іваничука*, [w:] *Література українська ХІХ і ХХ століття в контексті європейському*, pod. red. Ludmiły Siryk Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 167 – 176; *Образ духовництва католицького в повісті Уладзіміра Караткіевіча „Христос приземлюється в Городні” і Романа Іваничука „Манускрипт з вулиці Руської”*, [w:] *Феномен пограниччя польська, українська та білоруська література – взаємна проникнення і взаємозбапачення*, Мінск-Кнігазбор 2008, s. 324–344; *Деконструкція стереотипу Полака: Образ Львова в повісті історичної Романа Іваничука*, [w:] *Пограниччя культурове (odrębność-wymiana-przenikanie-dialog)* pod. red. O. Weretiuk, J. Wolski, G. Jaśkiewicz, Rzeszów 2009, s. 74–86; *Поетика повісті історичної Романа Іваничука*, [w:] *Spheres of Culture, Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*, vol. II/2012, s. 159–167; *Поетика образу Полака-артиста в прозі історичної Романа Іваничука*, [w:] *Studia Ukrainica Posnaniensia*, Poznań 2014, z. II, s. 71–82 i inne.

i świadomości ukraińskiej stereotypowemu podejściu do Polaka, a także mającemu duży wpływ na literaturę XX wieku socrealizmowi.

Głównym wyznacznikiem w sposobie charakterystyki przedstawicieli społeczeństwa polskiego jest dla Iwanyczuka pochodzenie społeczne. Dzięki takiemu stanowisku łatwo jest z twórczości Romana Iwanyczuka wyodrębnić pozytywnych i negatywnych bohaterów polskiego pochodzenia. Zazwyczaj osoby reprezentujące władzę, zarówno świecką jak i kościelną, królowie, przedstawiciele szlachty, duchowieństwa, dowódcy wojsk. Są to osoby obdarzone przez autora antypatyczną powierzchownością i pejoratywnymi cechami charakteru. Inne grupy społeczne, mieszczenie i żebracy, to poza pojedynczymi wyjątkami sprzymierzeńcy ukraińskiej walki, bezkonfliktowo koegzystujący mieszkańcy Lwowa. Cierpiąc biedę i niedostatek, podobnie jak ciemieni przez Polaków Ukraińcy, są opisywani przez R. Iwanyczuka w sposób pozytywny.

Z wszystkich wymienionych powieści Romana Iwanyczuka można utworzyć jeden cykl będący opowieścią opisującą ciekawe wydarzenia historyczne i ich bohaterów, pełną obrazów-symboli i idei, wśród których najczęściej podkreślaną jest miłość do ojczyzny. Sam powieściopisarz o swojej twórczości wypowiada się w następujący sposób:

„Я не знаю, чи вдалося моїм творам на історичну тематику відіграти вирішальну роль в переорієнтації нашої історичної прози з ілюстрування історичних подій на осмислення моральних і духовних уроків історії в проекції на сьогоденний день, хай про це скажуть інші. Я ж, признаюсь, палко прагнув цього... І мені хочеться не раз закричати: досить переклепувати оклепані теми, та ж погляньте, скільки білих плям в нашій історичній романістиці! І скільки врешті-решт можна сваволити з так званими домислами, які деколи звучать, як відверте глузування над народними святинами?. Товариші історичні романісти, дайте мислячий роман з власною авторською концепцією, з болем за

історію народу, з вірою в його історичне майбутнє, позбудьтеся декларації відомих істин.”²⁰

Te słowa ukazują postawę społeczną Romana Iwanyczuka i jego stosunek do uprawianego gatunku literackiego, a jednocześnie pomagają zrozumieć istotną rolę powieści w tworzeniu światopoglądu społeczeństwa ukraińskiego na przełomie wieków. Jak zauważa Stefania Andrusiw:

„Можна сказати, що українська національна ідентичність завше була пов’язана з літературою, тобто була досить виразно філологічно-культурологічною”.²¹

Twórczość Romana Iwanyczuka zyskała uznanie w końcu lat 60. i na początku 70. XX w. Razem z powieściami historycznymi Pawła Zahrebelnego, Walerija Szewczuka, Romana Fedoriwa, Liny Kostenko stanowi „nową falę” ukraińskiej powieści historycznej, która pokazuje historię przez pryzmat współczesności. W literaturze ukraińskiej taka twórczość dotyczyła różnych bolesnych faktów historycznych, co było wówczas tendencją ogólnoswiatową. W czasach reżimu komunistycznego to powieść zwracała uwagę czytelników na niegasnący płomień pamięci narodowej i jednocześnie była często jedynym dostępnym podręcznikiem historii narodu ukraińskiego, zabronionej w szkołach lub uczonej w okrojonym, wygodnym dla ówczesnych władz wymiarze.

²⁰ Сут. за С. Андрусів, *Пізнати свій народ, а в народі себе (у світі історичних творів Романа Іваничука)*, „Українське літературознавство”, т. 53, Львів 1989, s. 141.

²¹ С. Андрусів, *Концепція... op.cit.*, s.20.